

Anadolu

Alm. *Anatolien (n)*, **Fr.** *Anatolie*, **İng.** *Asia Minor, Anatolia*. Türkiye topraklarının yaklaşık % 97'sini içine alan Asya kıtasından batıya doğru uzanmış büyük bir yarımada. Küçük Asya olarak bilinir. Anadolu toprakları "Eski Dünya" adı verilen kara kitlesinin ortasında, Asya kıtasının batısında yer almaktadır. Eski dünyayı çevreleyen Atlas Okyanusunun bir kolu karalar arasından sokularak Anadolu'nun üç yanını kaplar. Güneyinde Akdeniz, Suriye ve Irak, doğusunda İran ve SSCB, kuzeyinde Karadeniz, batısında Marmara ve Ege Denizi bulunur.

Anadolu, kuzey yarım küresinde, ekvator ile kutup arasında ortaya yakın bir yerdedir. Bir dikdörtgen görünümünde olup, genişliği 550 km, uzunluğu ise 1600 kilometreye yakındır. Yüzölçümü, 755.688 kilometrekaredir. 27°58' ile 44°48' boylamları arasında yer alır. Bu iki uç arasında 1 saat 15 dakikalık bir saat farkı vardır.

Coğrafi özellikleri: Anadolu'nun ortalama yüksekliği 1130 metredir. Sıradağlar kuzey ve güney kenarları boyunca, doğu-batı doğrultusunda, geniş yaylar çizerek uzanır. Anadolu'nun orta kısımlarında geniş yüksek düzlükler bulunur. Bu düzlükler kuzey ve güney sıra dağlarını birbirinden ayırır. Kuzeyde ve güneyde yer alan dağlar doğuda birbirine karışarak sıkışır. Bu sebepten Anadolu'nun doğu bölgesi daha yüksek ve dağlıktır. Batıda dağlar sıklaşırsa da yükseklikleri fazla değildir. Bunlar denize dik olarak uzanırlar. Aralarında ovalar yer alır. Gediz Ovası, Menderes Ovası gibi. Ayrıca büyük ırmak ağzları yakınında da ovalar vardır. (Adana Ovası, Kızılırmak, Yeşilirmak deltaları gibi).

Yüzey şekilleri: Yüzey şekilleri bakımından birbirinden oldukça farklı beş bölgeye ayrılır: Kuzey, Güney, Doğu, Batı ve İç Anadolu bölgeleri.

Kuzey Anadolu: Bu bölgede dağlar, Marmara bölgesinden başlayıp

Güney Kafkasya'ya doğru gittikçe yükselir. Karadeniz'e paralel bir kaç sıra halinde uzanırlar. Kızılırmak ve Yeşilirmak deltaları bu bölgenin önemli ovalarıdır. Ovaların hemen girişindeki kıyı dağlarının yüksekliği Rize Dağlarında 3500, Kaçkar Tepesinde ise 3932 metreyi bulur. Bu bölgede İç Anadolu ile geçidi sağlayan iki yer vardır. Bunlar, Trabzon ile Gümüşhane arasındaki Zigana Geçidi (2025 m), Bayburt ile Aşkale arasındaki Kop Dağı Geçidi (2390 m)dir.

Kıyı dağlarının gerisinde Ilgaz ve Köroğlu dağları vardır. Gökırmak vadi oluşu kıyı dağları ile iç sıra dağlarını birbirinden ayırır.

Güney Anadolu: Toros Dağlarının bulunduğu bu bölgenin genel görünümü dağlıktır. Kıyı bölgesinde Toroslar, Amanos Dağları ile başlayıp, Van Gölünün güneyine kadar uzanır. Batı Toroslar adını alan bu dağlar, Antalya Körfezinin kuzeyinde göller bölgesinde sıkışırlar. Buradaki Bey Dağları (3069 m), Elmalı Dağları (3025 m), Geyik Dağı (2900 m) yüksekliğe ulaşırlar.

Orta Toroslar, İçel bölgesinde yayla görünümü alırlar. Burada Taşeli Yaylası vardır. Bu dağlar kuzeydoğuya gidildikçe yükselerek Ala Dağların Demirkazık Tepesinde 3756 metreye ve Bolkar Dağının Medetsiz Tepesinde 3524 metreye ulaşır. İç Anadolu'yu Adana Ovasına bağlayan Gülek Boğazı (1050 m) bu bölgededir. Bölgenin doğu kesiminde ise dağlar iyice yükselir. Cilo Dağında Reşko Tepesinin yüksekliği 4168 metreye ulaşır.

Batı Torosların iki kanadı arasında Antalya, Orta Toroslarla Amanos Dağlarının arasında Adana ve Amanos dağlarının doğusunda Amik Ovaları yer alır.

Doğu Anadolu: Anadolu'nun en yüksek bölgesi olup ortalama yükseklik 1500-2000 m arasında değişir. Sınır üzerindeki dağlarla İran'dan ayrılır. Bu bölge batıya doğru yavaş yavaş alçalarak İç Anadolu'ya bağlanır. Yüksek yaylalar, ovalar, tek sıradağlarla kaplı bölgenin yüzey şekilleri çok çeşitlidir.

Karasu-Aras dağ sırasını meydana getiren Munzur Dağlarının

yüksekliği 3500 metreyi bulur. Bu dağlar Erzincan'ın güneyinden başlayıp Erzurum'un Palandöken dağlarıyla Aras Vadisini takib eder. Sönmüş bir volkan olan Ağrı Dağına ulaşıldığında yükseklik 5137 m ile Anadolu'nun en yüksek yerine varılır. Tendürek (3660 m), Sübhan (4058 m), Nemrut (2828 m) Dağı bu bölgededir. Deniz seviyesinden 1600 m yüksekte, 3713 kilometrekare yüzölçümü ile Anadolu'nun en büyük gölü olan Van Gölü yine bu bölgededir.

İç Anadolu: Diğer bölgelere nazaran çok az dağlık bir bölgedir. Kuzey Anadolu Dağları ile Toroslar arasında yer alır. Anadolu'nun en geniş ovaları bu bölgede olup ortalama yükseklik 1000 metredir. Bölgenin kuzeyini çevreleyen dağlar (Kösedağı, Yıldızdağı), Kuzey Anadolu dağlarına, güneydekiler de Tahtalı dağı, Tecer ve Hınzır dizisi, Toros dağlarına paralel olarak uzanır. Arada kalan ise Çamlıbel ve Akdağ dağlarıdır.

İç Anadolu'nun Kızılırmak batısında kalan kısmı birbirinden farklı iki bölüme ayrılır. Güneyde Konya bölümü yüksek yaylalarla birbirinden ayrılmış ovalardan meydana gelir. Bu ovaların çukur yerlerinde yazın kuruyan sığ göller vardır. İç Anadolu düzlüklerinin güneydoğu kenarı boyunca çok eski volkanlara da rastlanır. Kayseri'nin güneyindeki Erciyas Dağı (3917 m) bunların en önemlilerindedir.

Batı Anadolu: Denize dik inen dağlar arasında, doğu-batı istikametinde oluk biçiminde uzanan ovalar yer alır. Gediz, Büyük ve Küçük Menderes, Bakırçay nehirlerinin geçtiği bölgelerde aynı ismi taşıyan ovalar vardır. Bölgenin en önemli dağları, Emirdağı (2307 m), Türkmendağı, Domaniç Dağı, Uludağ (2543 m), Sandıklı Dağları, Murat Dağı (2309 m), Eğrigöz Dağıdır. Kozak, Yurt ve Bozdağlar, Ege bölgesinde büyük ovalar arasına girmiş dağlardır.

Batı Anadolu'nun kuzeyindeki Marmara bölgesi Ege'den farklı görünümündedir. Buradaki ovalar doğu-batı istikametinde, fakat oluk şeklinde değildir. Adapazarı, Pamukova, İnegöl ovaları

düzlükleri, Sapanca, İznik, Apolyont ve Manyas gölleri çukurları meydana gelir.

Denizler ve kıyıları: Anadolu'nun kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Akdeniz vardır. Bu iki denizi birbirine bağlayan Marmara kapalı bir deniz gibidir. Marmara, Çanakkale Boğazı ile Ege'ye, İstanbul Boğazı ile Karadeniz'e açılır. Karadeniz kıyı dağları denize paralel uzandığından kıyıları fazla girintili çıkıntılı değildir. Tuzluluk fazla olmayıp binde 17-18 arasındadır.

Akdeniz kıyılarındaki dağlar denize paralel uzandığından Karadeniz kıyılarına benzer. Kıyıların uzunluğu 1500 km civarındadır. Suyun tuzluluğu ise Karadeniz'in iki katı olup, binde 39'dur. Akdeniz'in bir uzantısı olan Ege denizinde dağlar kıyıya dik olarak iner. Bu sebepten çok girintili çıkıntılıdır. Ege denizinde irili ufaklı pek çok ada olup kıyı uzunluğu 2800 km kadardır.

Marmara Denizinin yüzölçümü 11.000 kilometrekare, kıyı uzunluğu ise 1200 kilometreye yaklaşır.

Akarsular ve göller: Akarsular genellikle Anadolu'nun etrafını çevreleyen denizlere dökülür. Bir kısmı ise sınırları geçtikten sonra diğer denizlere ulaşır. Güneydoğu Anadolu'nun iki büyük nehri olan Dicle, Fırat nehirleri Basra Körfezine dökülür. Doğu Anadolu'nun önemli akarsuları Aras, Kara Murat ve Çoruh'tur. Karadeniz'e dökülen Yeşilirmak, Sakarya, Kızılırmak, Orta Anadolu'nun büyük nehirleridir. Ayrıca Harşit, Melet, Bartın, Filyos gibi küçük akarsular da Karadeniz'e dökülür.

Susurluk, Biga ve Gönen çayları Marmara'ya; Gediz, Küçük ve Büyük Menderes Ege denizine dökülür. Seyhan, Ceyhan ve Göksu ırmaklarından başka da Dalaman, Eşen çayları Akdenize dökülür.

Göller: Doğu Anadolu'daki Van Gölü 3713 kilometrekare yüzölçümüyle Türkiye'nin en büyük gölüdür. Van Gölünün doğusunda Erçek ve Kars'ın kuzeyinde Çıldır gölleri yer alır.

Güneydoğu Toros bölgesinde Hazar Gölü, daha güneyinde Hatay'a yakın Amik gölleri bulunur. Orta Anadolu'daki Tuz Gölü 1500 kilometrekarelik yüz ölçümü ile Anadolu'nun ikinci büyük gölüdür. Bu bölgedeki pekçok gölden en önemlisi Akşehir Gölüdür. Batı Torosların iç taraflarında ise Beyşehir, Eğridir ve Burdur gölleri yer alır. Sapanca, İznik, Polyont ve Manyas ise; Marmara bölgesinin en önemli gölleridir.

Son yıllarda barajların yapılmasıyla oldukça büyük baraj gölleri meydana gelmiştir. Bunlardan Keban, Karakaya, Atatürk, Demirköprü, Hirfanlı, Sarıyar, Seyhan önemlidir.

İklim

Yüzey şekillerinin çeşitliliği, özellikle kıyı dağlarının denize paralel olması sebebiyle bölgeler arasında büyük iklim farkları vardır. Üç tarafı denizle çevrili olduğundan kıyılarda ılık deniz, iç kısımlarda ise kara iklimi hakimdir.

Akdeniz ikliminin te'sirinde bulunan güney kısımlarda yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Ege bölgesinin tamamında, Marmara bölgesinin kuzeyinde sıcaklık düşer. Karadeniz bölgesinde ise daha ılımlı ve yağışlı deniz iklimi hüküm sürer. Orta Anadolu'da ise step iklimi hakimdir. Burada yazlar sıcak ve az yağışlı, kışlar da soğuk ve karlı geçer. Doğu Anadolu'nun yüksekliği fazla ve dağlık olduğundan, yazlar serin, kışlar çok soğuk ve karlıdır. Güney Doğu Anadolu bölgesinde yazlar kurak ve sıcak geçer, kışlar ise fazla soğuk değildir.

Rüzgarlar: Anadolu'da genel olarak yazın poyraz adı verilen kuzey rüzgarları eser. Azor antisiklonundan doğan ve Tuna boylarından geçtikten sonra Karadeniz kıyılarını tesiri altına alıp İran'a geçen bu akım Anadolu'yu oldukça etkiler. Bu ana akımın rüzgarları serin ve kuru olmakla beraber yüzey şekillerinin etkisiyle yükseldikleri yerlerde yağmur meydana getirirler. Bu rüzgarlar yeryer İç Anadolu'ya sokulursa da asıl etkileri Bogazlar, Marmara ve Ege denizinde görülür.

Kış aylarında Sibiryaya üzerinden gelen yüksek basınç, Doğu Anadolu ile İç Anadolu'yu etkiler. Kış aylarında Atlantik üzerinde beliren alçak basınç, etkilerini genellikle kıyı bölgelerinde gösterir. Denizden gelen soğuk rüzgarlarla karadan gelen soğuk rüzgarların karşılaşması, özellikle kıyı bölgelerinde yağışlara sebep olur.

İlk ve sonbahar rüzgarları çeşitli olur ve devamlılık göstermez. Marmara ve İstanbul çevresinde poyraz ile lodos nöbetleşe eser.

Bu genel rüzgarların yanında meydana geliş sebeplerine göre özel isimler alan bir takım mahalli rüzgarlar da vardır. Bunlar kıyılarda görülen deniz ve kara rüzgarları ile dağ ve vadi rüzgarlarıdır. Bu cins rüzgarların en önemlisi İzmir bölgesinde esen İmbat rüzgarlarıdır.

Yağış: Türkiye'de yıllık yağış miktarında bölgelere göre büyük farklar vardır. Ayrıca, bölgelerdeki yağışların mevsimlere dağılışı da farklıdır. İç Anadolu'da 40 mm altına düşen yağışlar kıyılarda ve kenar dağlarda 700 milimetreyi aşar. Doğu Karadeniz bölgesinde ise 2500 milimetreyi bulur.

En çok yağış genellikle kışın görülür. Ege ve Akdeniz bölgeleri ile Doğu Toroslarda durum böyledir. Kuzey kıyılarında en fazla yağış sonbahardadır. İç kısımlarda ise ilkbahara rastlar. Memleketimizde başlıca üç yağış tipi görülür:

Karadeniz tipinde, yazları dahil her mevsim yağışlıdır. En az yağış mayıs ayındadır. En çok yağış ise ekim ayında görülür.

Akdeniz tipinde, yazlar kurak, kışlar ise yağışlı geçer. En fazla yağış, aralık ve ocak aylarında görülür.

Kara tipinde, en çok ilkbaharda mayıs ayında olur. Kış aylarında genellikle kar şeklindedir.

Bitki Örtüsü

Anadolu'nun tabii bitki örtüsü üç grupta toplanır.

Karadeniz bitki örtüsü: Burada hakim bitki örtüsü ormandır. Deniz seviyesinden 2000 metre yüksekliğe kadar ormanlar vardır. 1200 metreye kadar olan kesimde meşe, gürgen, kestane ve çınar gibi yapraklarını döken ağaçlar; daha yukarılarda ise köknar, sarıçam, ladin, çam gibi iğne yapraklı ağaçlar yer alır. Kıyı dağlarının iç kısımlarında ise step bitki örtüsü hakimdir.

Akdeniz bitki örtüsü: Burada orman örtüsü daha seyrek. Eteklerden 2200 metreye kadar orman örtüsü çıkar. Ağaçların çoğunluğu karaçam, katran ve sedir çeşitleridir. Güney bölgesinin dağlık kısımlarında yazları kuruyan otlaklara, dağ yamaçlarında kuraklığa ve sıcağa dayanan makilere rastlanır. Fıstık çamları ve zeytin ağaçları bölgeye has bitkilerdir.

Stepler (Bozkırlar): Memleketimizin iç kısımlarında stepler hakimdir. Ormanlar genellikle dağ yamaçlarında ve küçük parçalar halindedir. Su kenarlarında söğüt ve kavak ağaçlarına rastlanır. Bölgenin hakim bitkisi, yabani buğdaygiller ve soğanlı bitkilerdir. İlkbaharda yeşil kalan çayırlar geniş yer kaplar.

Hayvanlar

Eskiden yaşadığı bilinen hayvanların hiçbirinin nesli kalmamıştır. Ayı, kurt, çakal, sansar, tilki, tavşan en çok rastlanan hayvanlardır.

Güney Anadolu dağlarında nadir de olsa benekli parsılara rastlanır. Birçok bölgede bol sayıda yaban domuzu, tavşan, dağlık yerlerde dağ keçisi bulunur. Kuş çeşitleri pekçoktur. Yılana fazla rastlanır. Zehirli olan engerek yılanı, sıcak ve kuru yerlerde seyrek olarak bulunur. Zararsız olan kara yılanı her tarafta görmek mümkündür.

Tarihi

Anadolu, çok eski devirlerden beri bilinip, insanların yaşadığı bir toprak parçasıdır. Doğu ve batı, Asya ve Avrupa kıtalarının köprüsü mahiyetinde olduğundan, çeşitli kavim, devlet, kültür ve medeniyetleri bünyesinde barındırmış ve daima göçlere, istilalara uğramıştır. Hattiler, milattan önce 2500-2000 yılları arasında Anadolu'dan Mezopotamya'ya kadar önemli bir medeniyeti temsil ettiler. M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'da Hititlerin oturduğu kabul edilir. Hititler, Orta Anadolu'da M.Ö. 1850'de devlet kurarak genişlediler. Anadolu'nun tamamına yakın kısmına hakim oldular. Arkeolojik kazılarda bulunan kültür ve medeniyet eserleri meydana getirdiler. Yapılan kazılarda Alacahöyük ve Bogazköy'de Hitit eserleri bulundu. Hititler zamanında Anadolu; batıdan İyonlar, doğudan Asurlular, Urartular, güneydoğudan Hurriler ve Mitanniler'in istilasına uğradı.

M.Ö. 1000 yılında ise, Anadolu; Hititler, Asurlular, Urartular, Frikyalılar, Lidyalılar, Medler ve Perslerin hakimiyetine girdi. Daha sonra Anadolu'nun tamamı Romalıların eline geçti. Romalıların M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasıyla, Anadolu Bizanslıların payına düştü. Bizanslılar devrinde Anadolu; Partlar, Sasaniler, Haçlılar ve Moğolların taarruz ve istilasına uğradı. On birinci yüzyıldan itibaren Anadolu toprakları Türk kavimlerinin akınına uğramaya başladı. Anadolu'nun büyük kısmını ele geçiren Selçuklular, bölgenin Türkleşip, İslamlaşmasında çok hizmet ettiler. On üçüncü yüzyıldan itibaren Anadolu toprakları Osmanlı hakimiyetine girdi.

Anadolu, Osmanlı Devletinin son zamanına kadar taarruz ve istilaya uğramadı. Yirminci yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşından mağlub olarak çıkması üzerine, Anadolu toprakları bir çok Avrupa devleti tarafından istila edildi. İstiklal harbi sonunda bütün Anadolu toprakları düşmandan temizlendi ve başkent Ankara olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu.